

geringsmøde fast, at der ikke kunne blive tale om nye okkupationer så længe domsforhandlingerne i Haag foregik. Det blev imidlertid endnu engang Ishavsrådets linie, der sejrede, bl. a. i kraft af at Rådet med held benyttede Haagdelegationen i sit spil mod regeringens forhandlingslinie. 12. juli blev endnu et område på den østgrønlandske kyst officielt inddraget under norsk statsoverhøjhed.

Bogen bringer en del interessante detaljer omkring hele dette hændelsesforløb. Men nogle af de centrale spørgsmål forbliver dog ubesvarede. Kildematerialet giver ikke grundlag for på tilfredsstillende vis at belyse forhandlingerne under de norske regeringsmøder. Derfor kan det heller ikke klart fastslås, hvilken betydning Grønlandsaktivisternes pres på regeringen havde. Inger Nilsson er tydeligvis interesseret i at opklare dette spørgsmål, men betoner ikke tilstrækkeligt i hvor ringe grad det lykkes.

Om analysen af den norske beslutningsproces kan det generelt siges, at den – til trods for at der i indledningen opstilles nogle begrebskategorier med udgangspunkt i teorier fra international politik – forekommer alt for tilfældig. Således får man et meget overfladisk indtryk af pressens holdning og betydning og af opfattelserne inden for de politiske partier. Og som nævnt i det foregående er det vigtige spørgsmål om regeringens motiver ikke klarlagt på overbevisende måde. I det hele sker der ikke den systematiske afvejning af forskellige faktorerers indflydelse, som man kunne forvente efter hendes – ganske vist meget korte – teoretiske oplæg. Det virker nærmest som om den indledningsvise opstilling af diverse aktørgrupper spærrer for en mere nuanceret vurdering af disse gruppers indflydelse. Således skyldes den manglende belysning af partiernes holdninger bl. a. at Stortingets udenrigskomité opfattes som en enhed (aktør), hvorved de meningsbrydninger, der givetvis har eksisteret inden for komitéen, slet ikke kommer frem. Det hjælper ikke, at hun til slut gennem nogle figurer søger at illustrere beslutningssystemet. Det får hende ganske vist til at inddrage f. eks. pressens betydning, men figureerne understreger kun den relativt unuancerede behandling, som de forskellige aktørgrupper har fået.

Inger Nilssons bog er således alt i alt behæftet med alvorlige mangler. Vigtige spørgsmål og vigtige perspektiver i forbindelse med den dansk-norske Grønlandsstrid er slet ikke eller ikke tilfredsstillende behandlet. Og bogens indre struktur lader meget tilbage at ønske. Med det kildemateriale, der er tilgængeligt, må der være grundlag for andre og bedre analyser af denne specielle og enestående strid mellem de to nordiske broderlande.

Hans Branner

Niels Ulrichsen: J.A.K. – en dansk krisebevægelse. København, Den danske historiske Forening, 1978.

Den økonomiske frigørelsesbevægelse J.A.K. (Jord, Arbejde, Kapital) stiftedes i 1931 og eksisterer den dag i dag. Den økonomiske idé var (er) at frigøre Danmark for »renteslaveriet« gennem afskaffelse af »guldmonopolet«. Dens stifter, landinspektør Kristian Engelbrecht Kristiansen, Brande (»profeten fra Brande«) var præget af georgistiske synspunkter og desuden af interesser for teosofiske, biodynamiske, pacifistiske og astrologiske emner. At han var afholdsmand, ikke-ryger, vegetarianer og antivivisektionist siger næsten sig selv. Berettigelsen i at kalde J.A.K. en krisebevægelse ligger i, at en lang række indikatorer viser, at den blomstrede i den værste kriseperiode i 1930'erne; én sådan indikator er antallet af abonnenter på J.A.K.-bladet, der nåede et højdepunkt i året 1934. J.A.K.-bevægelsen havde især tilslutning på landet og især i Jylland, og den bejlede til samme kreds som LS-bevægelsen. LS, der var oprettet få måneder før J.A.K., omfattede på et vist tidspunkt (i 1932) hveranden landbofamilie, medens J.A.K.-bevægelsen, da den stod stærkest, måske omfattede hver tiende landbofamilie. Forfatteren ser J.A.K.-bevæ-

gelsen i sammenhæng med fænomener i tiden som den finske Lappobevægelse, den norske Bygdefolkets Krisehjælp og den svenske Riksförbundet Landsbygdens Folk (R.L.F.). Foruden med LS var der også et vist slægtsskab mellem J.A.K. og Retsforbundet og DNSAP i forskellige henseender, medens forholdet til hvad forfatteren med et Glistrup-udtryk kalder »gammelpartierne« hele tiden var køligt. Den, der skabte bevægelsen og gjorde den til en politisk faktor og holdt den i live i tiden, der fulgte, var Kristiansen, der udøvede en næsten tryllebindende virkning på sine tilhørere i de fyldte forsamlingshuse: »Han talte om flæsk og renter og pengesedler med en tone af evighed og dommedag som hos en vækkelsesprædikant . . .«, fortæller et øjenvidne.

Forfatteren har oprindeligt skrevet bogen som universitetsspeciale i historie og den fremstår stort set i det forfatteren kalder »dets gamle mangelfulde form«, uden at han dog nærmere angiver, hvad han sigter til. Jeg synes, at det er fortjenstfuldt, at bogen er offentliggjort, og jeg finder det velbegrundet, at Københavns Universitet har bidraget til udgivelsen. Der er tale om en livlig og veldokumenteret fremstilling, som først og fremmest fremlægger et stort materiale, der ellers blot ville have ligget og samlet støv i arkiverne. Emnet, J.A.K.-bevægelsen er absolut et grundigt studie værd, og andre tilsvarende bevægelser burde også analyseres og beskrives. Især hvis man tager J.A.K.-bevægelsen og andre tilsvarende som typiske udtryk for tiden, hvad jo også er forfatterens intention, jf. titlen. Det er også ud fra dette synspunkt, at forfatteren afgrænser sit studie tidsmæssigt til perioden frem til 1940.

Forfatteren giver indledningsvist en redegørelse for sit kildemateriale. Han bygger på offentligt materiale, således J.A.K.-bladet, men desuden på private arkivalier samt interviews. Tilsyneladende har han udtømt dette materiale. Som sine særlige *foci* anfører han 1) udviklingen af Kristiansens økonomiske, sociale og politiske teorier og 2) »væsentlige« sider af bevægelsen i den valgte periode. Det er hans hensigt, siger han, at fremstille J.A.K. som en »revolutionær« bevægelse, der sigtede mod en gennemgribende global samfundsreform. Bogen er stort set disponeret kronologisk. I et kapitel (kap. II) hører vi om Kristian Engelbrecht Kristiansens liv, levned og personlige udvikling. I et andet (kap. III) om organisationens stiftelse, organisationsform og organisatoriske udvikling. I et tredje (kap. IV) om J.A.K.s eksperiment med de såkaldte andelspenge, der skulle erstatte nationalbankpengene som omsætningsmiddel og som nåede stor udbredelse, inden de blev standset af det offentlige. Dernæst hører vi om J.A.K.s andre økonomiske forsøg, rentefri lån, andelskassen og afregningscentralen (kap. V). I et afsluttende kapitel (kap. VI) ser forfatteren på J.A.K.s »rolle« i samtiden vis-a-vis de faglige organisationer, LS, DNSAP, Retsforbundet m.v. og betragter J.A.K. som et politisk parti (»af meget speciel karakter«) og som »vækkelsesbevægelse«.

Det er altså denne kronologiske, traditionelt historiske fremstilling, som kan betragtes som bogens stærke side, som den, der berettiger en offentliggørelse. Denne kerne i bogen er god nok. Man kan sætte en række spørgsmålstegn (og udråbstegn) ved enkeltheder. Lad mig for god ordens skyld give et par eksempler.

Det er ikke ganske klart, hvad forfatteren egentlig mener, når han flere steder drøfter »J.A.K.-traditionen«, f. eks. side 99. Og en udtalelse om, at det »formodentlig (var) klogt af regeringen at kvæle finansieringsafdelingen, før den fik for stor tilslutning – landets ømtålelige økonomi indbød ikke til eksperimenter af den art« (s. 99), synes mig nok at kunne trænge til specifikation og uddybning. Det samme kan siges om Kristiansens »næsten geniale kunstgreb« i forbindelse med en overførsel af finansieringsafdelingens obligationsmasse til andelskassen (s. 100). Lidt sprogligt flot eller sjusket virker det, når forfatteren (s. 106) taler om »Stiftstidendes antydninger«. Og hvad ligger der mon præcist i påstanden om, at to af tre af regeringens begrundelser var »fuldt kvalificerede« (s. 106)?

Sætningen (s. 107): »Landets forbedrede økonomiske situation og de mange skuffelser og tab, J.A.K.s tilhængere havde været ude for, bevirkede, at der kun var beskedent interesse for det nye selskab«, forekommer mig at rumme et stort element af cirkularitet. Hvad er »undergravende virksomhed« (s. 109), og hvad tjener citatet (s. 109-10), der polemiserer mod Kristiansen til? – er det også forfatterens mening, der udtrykkes, eller er det Kristiansens modpart i retssagen (Grell-Gjødvad), der indirekte skal karakteriseres? Når Kristiansens »ædle facade« (s. 111) »krakelerer«, er det da virkelig forfatterens mening, og hvis ja, burde da ikke implikationen have været taget op og uddybet tidligere, nemlig i kapitlet om K. E. Kristiansens personlighed og udvikling? Når Kristiansen reagerede »ved at indtage to forskellige holdninger« (s. 110), ser jeg ikke om disse to er uforenelige eller ej. Kun i første tilfælde finder jeg det understregning værd. Jeg kunne blive ved bogen igennem, men lad dette række. Alt i alt er manglende præcision tankemæssigt og/eller sprogligt med til at svække bogens kvalitet. Iøvrigt finder jeg appendixet med polemikken mellem forfatteren og den gamle J.A.K.-mand Peter Madsen underlødigt fra begge sider. Forfatteren siger hér naivt, at han (forf.) *ikke* er objektiv og at han *aldrig* har været det: »For historieskrivning, som for næsten al anden menneskelig virksomhed er objektivitet en umulighed«, fortæller han belærende den gamle J.A.K.-kæmpe. Et lille epistemologisk bolche at tygge på til gamle Peter Madsen!

En fundamental skævhed i bogen beror på den mangelfulde diskussion af valg af problemstilling. Det fremgår bl. a. af titlen, at forfatteren egentlig sigter komparativt. Vi ser på én krisebevægelse blandt mange. Men hvad er det forfatteren vil finde ud af, hvad er hans *problem*? Der er forskellige ansatser i bogen til svar. Forfatteren lægger således op til en biografi af bevægelsens stifter, evt. en psykologisk studie i vækkelsesprædikanters psykologi generelt. Der er også ansats til en nationaløkonomisk analyse af de økonomiske ideer bag J.A.K.-bevægelsen. Der er også ansatser til andre ting. Et organisationsteoretisk studie af en folkebevægelse f. eks. Uden at nævne Robert Michels navn strejfes problemet med oligarki og demokrati i organisationer (s. 146). Der er også ansats til en sociologisk analyse. Forfatteren refererer til Neil Smelsers bog om kollektiv adfærd og præsenterer læseren for noget han kalder Smelsers »teori«, der, sådan som den præsenteres, blot fremstår som en ansamling gloser. Forfatteren overlader os elskværdigt gloserne, idet han optimistisk håber herved at sætte læserne i stand til »at sætte de skildrede fænomener i en større sammenhæng« (s. 21). På nogle få sider taler forfatteren om J.A.K. som et politisk parti og på andre sider om bevægelsen som en vækkelsesbevægelse. Der er imidlertid hele tiden blot tale om koketteri med økonomiske, sociologiske, politologiske o. a. begrebsrammer eller teoriansatser, som forfatteren ikke har haft ressourcer til at gå ind i for alvor. Den benyttede speciallitteratur er f. eks. altfor latterlig lille af omfang blandt andet. Det forfatteren burde have gjort, var med langt større skarphed at have valgt og argumenteret for det aspekt, hvorunder han ønskede at anskue J.A.K.-bevægelsen. Der er rent faktisk gjort et valg, nemlig, kunne man sige, det at ville præsentere en første historisk, traditionel fremstilling af et stort materiale, som fortjenstfuldt er kulegravet.

Henning Bregnsbo

Ulf Olsson: Upprustning och verkstadsindustri i Sverige under det andra världskriget. Göteborg 1973. 172 sider.

I forordet til bogen konstaterer forfatteren at udforskningen af Sveriges historie under 2. verdenskrig hidtil har koncentreret sig om de politiske og militære begivenheder, mens den økonomiske udvikling er blevet forbigået. Det samme gælder i ganske vid udstrækning og med få, men gode undtagelser, også de andre skandinaviske lande. Det er derfor